

Debreceni Egyetem
Tudományegyetemi Karok
Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris (Társadalomtudományok és Bölcsészettudományok) Doktori Iskola
Neveléstudományi Doktori Program
Felnőttnevelés és közművelődés alprogram

**A Hajdú-Bihar megyei felnőttoktatás
intézményrendszere a hazai felnőttoktatás
történeti tendenciáinak tükrében**

– Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei –

Témavezető tanár:

Sári Mihály Ph.D. habil.
tanszékvezető egyetemi docens
PTE TTK FEEFI

Készítette:

Juhász Erika
doktorjelölt

Külső konzulens:

Heribert Hinzen Ph.D.
igazgató
IIZ/DVV, Bonn

Debrecen

2005

CÉLKITŰZÉS ÉS A TÉMA KÖRÜLHATÁROLÁSA

„...Az 1990-es évek első felében még úgy látszott, hogy a harmadfokú képzése a jövő. Mára ezt a kérdést már differenciáltabban látjuk. Úgy tűnik, a harmadfokú képzés tömegessé válásával a képzésnek egy következő fokozata is feltűnik a horizonton” (Kozma 2000:5). Ez az úgynevezett **negyedik fokozat** a felnőttoktatás. Mi sem adhatna nagyobb aktualitást ennek a disszertációnak, mint az, hogy a szakemberek ennek a területnek az észrevétlen expanziójáról beszélnek. A fejlett ipari országokban a felnőtt lakosság több mint fele vesz részt évente valamilyen képzésben. Ezekben az országokban nagyobb a képzésben részt vevő felnőttek száma, mint ahány általános és középiskolás tanulót tartanak nyilván összesen. Így elértünk az oktatás történetének ahhoz a szakaszához, amikor a súlypont a közoktatásról a továbbképzésre helyeződik át (Belanger 1999:109).

A dolgozat központi témáját az ún. felnőttoktatási atlasz kutatás Hajdú-Bihar megyei szakasza képezi, azonban ez nem mellőzheti a téma elméleti háttérének vizsgálatát. Vizsgálatunk tárgya a **neveléstudomány** körébe sorolható, amelyen belül a pedagógia a felnővekvő nemzedék nevelésének elmélete (és gyakorlata), az andragógia a felnőttek nevelése (képzése) az időskorig, a gerontológia pedig az idősekkel való sajátos, kvázi pedagógiai foglalkozás (von Bergen 1972). A továbbiakban az andragógia tudományterületéhez tartozó kutatási területhez kívánunk kapcsolódni, amelynél a görög aner (~felnőtt, férfi) és agogé (~vezetés, nevelés) szavakból képezve „a *felnőttek nevelésének-önnevelésének, tanításának, önképzésének alapelveit összefoglaló elmélet és a hozzá kapcsolódó gyakorlat*” (Benedek – Csoma – Harangi 2002:35) együttesében gondolkodunk.

A dolgozatban, különösen annak empirikus részében a felnőttnevelés – felnőttképzés – felnőttoktatás szakkifejezései közül elsősorban a **felnőttoktatás** kifejezést használjuk az alábbi tartalommal, mégpedig az 1997-es hamburgi nyilatkozat 3. pontja értelmében: „A *felnőttoktatás jelöli azoknak a tanulási folyamatoknak összességét, legyenek azok formálisak vagy mások, amely által az embereknek – akiket felnőttek tekint az a társadalom, amelyhez tartoznak – fejlődik képességük, gazdagodik tudásuk és magasabb szintre emelkedik szakmai és kvalifikációs végzettségük vagy új irányba fordítja őket, hogy kielégítsék saját és társadalmuk szükségleteit. A felnőttkori tanulás egyaránt felöleli a formális oktatást és továbbképzést, a non-formális tanulást, valamint az informális és esetleges tanulás széles spektrumát, amelyek hozzáférhetőek egy multikulturális tanuló társadalomban, ahol az elméletre és a gyakorlatra épülő megközelítéseket elismerik.*” (Harangi – Hinzen – Sz. Tóth 1998:9-10).

Németországi szakemberek hangoztatták a következőt: „A *felnőttképzési intézmények igen sok embernek megadták a képzés esélyét, miáltal demokratikus állampolgárokká váltak és nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy országunk demokratikus állammá lett*” (Bohn – Schumann – Stang 1996:17). Hazánk valóban demokratikus állammá válásáért nekünk is magas szinten biztosítani kell az esélyegyenlőséget a felnőttképzés területén. Az értekezést az UNESCO párizsi konferenciájának egyik tételével zárjuk, amely egyértelműen összefoglalja a felnőttképzés szerepét, a jövőbeli fontosságának alapját: „a *szakképzésnek és különösen a felnőttek képzésének óriási szerepe van abban, hogy mennyire lehet a társadalmi koherenciát erősíteni, mindazokat a szociális és a mögötte meghúzódó, etnikai, egyéb problémákat kezelni, amelyek nélkül nincs kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés, nincs stabil társadalom*” (Harangi – Hinzen – Sz. Tóth 1998:85-86).

ELMÉLETI HÁTTÉR

Az elméleti rész három nagyobb szakaszra osztható, amelyekkel célunk egy rendszertani, fogalmi tisztázás és egy történeti fejlődési ív felvázolása. Alapját a szakirodalmi feldolgozások jelentik. Ezen a téren a felnőttoktatás szakkönyvei és a tágabb témakör neveléstudományi, történeti, szociológiai, közgazdaságtani alapirodalmi jelennek meg, rámutatva a dolgozat multi- és interdiszciplináris voltára. A felnőttoktatási kutatók körében ez az integráló nézet teljesen elfogadott, úgy véljük, hogy „*a felnőttoktatási folyamatok bonyolult gazdasági, társadalmi, kulturális összefüggés rendszeréből következik annak szükségessége, hogy ezeket a jelenségeket adekvát módon csak multidiszciplináris jellegűen lehet tudományosan elemezni, megközelíteni*” (Durkó – Szabó 2000). Mivel a dolgozat teljes egészében a hazai helyzetre koncentrál, így a magyar nyelvű források felhasználása az elsődleges. Emellett főként angol és német források jelennek meg: az angol nyelvű anyagok a téma átfogóbb irodalmából, a német nyelvűek a kutatás német előzményeiből, valamint a német mintáknak a hazai felnőttoktatásra gyakorolt hatásából következnek.

Az **első elméleti egység** keretében elhelyeztük a felnőttoktatást az oktatási rendszerben, külön kitérve az ISCED rendszeren belüli helyére, valamint a kompetenciaalapú oktatásra. Ezt követően a felnőttnevelés – felnőttoktatás – felnőttképzés gyakorlatban párhuzamosan is használt, bár különböző területekre koncentráló fogalmait határozzuk meg. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy bár a dolgozatban a felnőttoktatási atlasz kutatás révén a felnőttoktatás fogalma dominál, mégsem érvényesíthettük egységesen ezt a terminológiát. Ennek indoka az a tény, hogy a történeti áttekintés során a különböző történelmi korokban más-más hangsúlyra érvényesült a felnőttek képzésének, így a korban érvényes felfogás szerint alkalmaztuk a felnőttnevelés, a felnőttoktatás, illetve a felnőttképzés kifejezést. A fogalmi alapok áttekintése során az andragógiai kutatások fő elméleti irányzatait, kutatási területeit, és ezek alapján a hazai kutatásokat összegeztük. Mindezek azonban rendkívül szerteágazóak és összetettek, ezért mindössze egy vázlatos helyzetkép kialakítására vállalkozhattunk, ezek ismertetése azonban nélkülözhetetlen a téma szempontjából. Szintén ezek az elvek érvényesek a felnőttoktatás területeinek ismertetésére. Mivel az empirikus rész az intézményrendszer kutatását tartalmazza, így fontosnak tartjuk bemutatni, hogy a formális és non-formális, az iskolarendszerű és iskolán kívüli, az általános és szakmai felnőttoktatás milyen intézményekben jelenik meg a hazai viszonylatok között.

A **második elméleti egység**ben a felnőttoktatás történeti folyamatainak megragadására törekedtünk, amely már módszertani elvek kialakítását igényelte. A jelenlegi hazai felnőttoktatási intézményrendszer alapjainak kialakulása természetesen a múltban, a felnőttnevelés történetében gyökerezik. Ez egyértelművé teszi számunkra, hogy az intézményrendszer hatékony feltárása, elemzése lehetetlen a múltbeli jelentős felnőttnevelési események, intézmények, személyek megismerése nélkül. Ezek az alapvető ismeretek segítenek minket ahhoz, hogy a vizsgált intézményrendszer kialakulásának alapjait megértsük, valamint a napjainkban zajló tendenciák történelmi gyökereit megkeressük és magyarázatul állítsuk a ma fellelhető jelenségek mögé. A hazai andragógiai (felnőttnevelési) kutatások zöme egy-egy részterület mélyebb feltárására vállalkozik, bár kétségtelen, hogy számos átfogó történeti elemzés is fellelhető rövidebb formában néhány összefoglaló munkában (pl. Csiby 1987; Zrinszky 1996; Benedek – Csoma – Harangi 2002), de ezektől részletesebb, feltáróbb keretadásra törekedtünk, mivel ezek sok esetben vázlatosak, néhány jelentősebb eseményt, személyt kiemelve. Természetesen egy olyan doktori disszertációban, amelynek központi témája Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerének empirikus vizsgálata, a történeti háttér bemutatása elsősorban problémátörténeti vonatkozásban fontos. Így a dolgozatban arra törekedtünk, hogy a felnőttnevelés történetében a jelesebb eseményeket, intézményeket és személyeket mutassuk be tendenciózusan az

előzményektől napjainkig az adatok kronologikus áttekintésével. Terjedelmi korlátok miatt ez nem jelentheti a teljességet, hiszen a történelemtudomány sohasem tekinthető lezártnak, hanem egy folytonos megismerési folyamat, ezért a tárgyalt korszakoknál csak a legjelentősebb előbb említett elemeket vettük számításba. Főként azokra a tényezőkre koncentráltunk, amelyek a felnőttnevelés mai formáinak, intézményeinek megalapozását szolgálhatták. Az egyes adatokhoz direkt értékeléseket sem kívántunk tenni, bizonyító érveket nem tudtunk részletesen kifejteni, bemutatni, mivel a dolgozat fő célja nem a történelmi tények értékelése és a felnőttoktatás történetének kidolgozása, ez csak egy problémafelvezető egység. Fontosnak tartjuk azonban leszögezni, hogy a felnőttoktatás területe nagyon sokáig – és számos pontján még ma is – szervesen összekapcsolódik az oktatás és a közművelődés területeivel (v. ö. Mészáros 1981). Kialakulásában az oktatási és művelődési intézmények alapfeladataihoz (például analfabéta oktatás, tudományművelés, társadalmi tevékenység, irodalmi tevékenység) kapcsolódtak elsőként felnőttoktatási feladatok kiegészítéséül, valamint elméleti vonatkozásaiban is kezdetben írók, gondolkodók írásaiban társítottan, más gondolatkörök kapcsán jelentek meg. Csak lassan alakult ki tehát az az intézményrendszer és az a tudományos elméleti megalapozottság, amely már elsődlegesen a felnőttoktatásra koncentrál, azt tekinti alaptevékenységének, alapfeladatának. Ezzel szervesen összefüggő gondolat, hogy hazánkban a felnőttnevelésnek hagyománya van: az egész ember fejlesztését szolgálja, amely által segíti az életben való eligazodásában, a megélhetésében és egyfajta családba és társadalomba ágyazottságot ad számára.

A **harmadik elméleti egység** ténylegesen a második folytatása: az előzményektől napjainkig vázolt történet folytatódik. Napjaink felnőttoktatását talán leginkább befolyásoló jelenség a munkanélküliség. Ennek általános: kvantitatív, strukturális, kauzális és szociológiai-pszichológiai aspektusát jellemezzük, mielőtt rátérünk az Európai Unióban és hazánkban tett kísérletekre, kezelési lehetőségekre. A fejezet konklúziója azonban a munkanélküliség kezelésének egy új dimenzióját nyitja meg: a társadalmi tőkébe való beruházás elviselhetőbbé és kezelhetőbbé teszi az emberek számára a munkanélküli helyzetet. Ez a felismerés pedig párhuzamba állítható a történelmi egység végkonklúziójával, amely miatt a munkanélküliség felnőttnevelési értelmezéséről beszélhetünk a vizsgált, Hajdú-Bihar megyei térségben.

AZ EMPIRIKUS KUTATÁS MÓDSZEREI ÉS FOLYAMATA

Az empirikus kutatás **kiindulópontja** az volt, hogy a magyarországi felnőttoktatás – általános és szakmai, politikai és kulturális – helyzetéről és szükségletéről kevés megbízható információ áll rendelkezésre. Az állami, minisztériumi szintű áttekintés általában csak egyes intézményekre vonatkozik. Ezek az adatok a kultúrházak, a regionális továbbképző központok, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat szervezetei, a népőiskolák, a Magyar Népőiskolai Társaság és a civil szerveződések részére állnak rendelkezésre. Hiányzik azonban a teljes áttekintés arról, hogy milyen a felnőttoktatás szerkezete, vagy másképpen kifejezve; hogy milyen a rendszerváltás óta kifejlődött továbbképzési piac felépítése. Ez a hiányosság érzékelhető az oktatáspolitikai és az oktatásszervezés számára is. A felnőttoktatásban dolgozó partnerek a velük folytatott beszélgetések és rendezvények során sajnálatukat fejezték ki eme hiányosság miatt, amit akadályozó tényezőnek tekintenek a felnőttoktatás magyarországi továbbfejlesztése szempontjából. Mindaddig azonban nem akadt egyetlen olyan intézmény sem, amely egy erre vonatkozó tanulmányt elvégzett volna, illetve finanszírozni tudott volna. Pozitívan járultak hozzá bár a teljes kép kialakításához egyes egyedi kutatási tervek (puzzle – vagy patchwork – eljárások), amelyek már folyamatban voltak, vagy befejezés előtt álltak (Hinzen 1997).

A teljes empirikus **projekt célja** az volt, hogy a magyarországi felnőttoktatás intézményi részét ún. szervezetszociológiai eszközökkel feltérképezze. A kutatás előzménye egy – 1996-ban *Jörg Knoll* vezetésével Németországban, a Lipcsei Egyetemen készült – szakdolgozat, amely Cottbus város felnőttoktatási intézményeit mérte fel standard kérdőívvel vároelemzésbe ágyazva (*Zocher 1996*). Ezt alapul véve, a hazai viszonyhoz adaptálva épült fel az ún. **felnőttoktatási atlasz kutatás**. A kutatás során a **felnőttoktatás** a felnőttkori oktatás, képzés, nevelés, tanulás átfogó értelmezésére utal, amelyben az általános, a kulturális, a politikai és a szakmai célú felnőttoktatás egyaránt szerepel. Így állami, piaci és civil szervezetek egyaránt szerepelnek a vizsgálatunkban. Az **atlasz** szó pedig térképvázlatokat jelent, és az intézményekről készített helyzetfelmérést tartalmazza standard kérdőívek feldolgozása alapján (v. ö. *Bajusz – Hinzen – Horváthné 1998:61*). A mindenkori felnőttoktatási atlaszok készítőinek (FOA, a kiindulásul alapul vett projektben Weiterbildung Atlas: WBA) az intézményre vonatkozó részletes információkat kellett kideríteniük, összeállítaniuk és kiértékelniük szerkezet, jogi forma, finanszírozás, kínálat, személyzet és résztvevők tekintetében. Az egyes továbbképzési atlaszoknak lehetővé kellett tenniük az országos áttekintést és összehasonlítást. A szervezők az eredményeket a részt vevő felnőttképzési intézmények, önkormányzatok, minisztériumok, nemzeti-, oktatási-, kulturális- és kutatási intézmények, civil szerveződések, egyetemek, főiskolák, egyesületek és más érdeklődő intézmények rendelkezésére kívánták bocsátani. Kívánatosnak tartották az eredményekről történő párbeszéd folytatását és tanácsadást. A projekt így hozzájárulhatott a továbbképzési piac fejlődésének kutatásához, amely magában foglalja az általános és szakmai, politikai és kulturális felnőttképzést mind országos, mind megyei, mind helyi szinten. Indirekt módon információkat adott az intézményekben dolgozó személyektől elvárt képesítésekről, amelyek ismételten fontosak a hallgatók képzésének továbbfejlesztése és a már tevékenykedők továbbképzése szempontjából (célok, tartalmak, módszerek, tanmenetek stb.). Végezetül ezt új kutatási projektek kiindulási pontjaként lehetne felfogni, és egyben hozzájárult a résztvevő egyetemek (*Janus Pannonius Tudományegyetem FEEFI – 2001-től Pécsi Tudományegyetem TTK FEEFI, Kossuth Lajos Tudományegyetem – 2001-től Debreceni Egyetem*) és főiskolák (*Juhász Gyula Tanárképző Főiskola – 2001-től Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Jászberényi Tanítóképző Főiskola – 2001-től Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar, ELTE Tanárképző Főiskolai Kar*) felnőttképzési tanszékeinek továbbfejlesztéséhez. A kutatás célja azonban nem a felnőttoktatás területén számottevő változásoknak a magyarázata, összefüggéseinek feltárása, hanem egy helyzetkép felvázolása. A felnőttoktatási atlaszok összeállításával a kutatócsoport hozzá kívánt járulni a hazai felnőttképzési piac intézményeinek feltárásához és alapvető adataik összegyűjtéséhez, amelyek által reményeink szerint tendenciák vázolhatók fel erről a megváltozott helyzetről (v. ö. *Bajusz – Hinzen – Horváthné 1998:61*).

A **kutatási módszernél** az adatgyűjtés az egyes intézmények munkatársaival folytatott kérdezőbiztos segítségével végzett kérdőívkitöltésen alapult. A felmérésbe elsősorban a következő felnőttképzési és továbbképzési intézmények kerültek bevonásra:

- magán felnőttképzési és továbbképző intézmények,
- különböző kamarák,
- szakszervezeti oktatási intézmények,
- népfőiskolák,
- TIT egyesületek,
- szakiskolák és felsőfokú intézmények,
- egyházak által fenntartott továbbképzési intézmények.

A felnőttképző intézmények képviselőivel folytatott interjúk standardizált kérdőív alapján történtek, amely segítségével kvantitatív áttekintést akartunk kapni a városok továbbképzési helyzetéről. A kérdőívet központilag (a szervezők által) kaptuk meg, amelyeken csak

értelmezési problémák esetén módosítottunk. A kutatás mindkét fázisában ugyanazt a kérdőívet használtuk. A második fázisban elvégzett, az értekezésben ismertetett eredmények azért is váltak fontosakká, mert azt tesztelték, hogy alkalmazható-e a megyeszékhelyekre adaptált kérdőív kis városokban is.

Ezek alapján az **empirikus rész felépítése** a kutatás jellemzésével indul. Ennek keretében bemutatjuk a kutatási előzményeket és fázisokat, illetve hogy milyen komparatív lehetőségeket választottunk a disszertációban. Ezt követően a kérdőív részletes bemutatásával és a vizsgálati folyamat felvázolásával alapozzuk meg az eredmények bemutatását. A dolgozat legjelentősebb empirikus része a Hajdú-Bihar megyei felnőttoktatási atlasz jellemzése. Ehhez azonban elsőként a megye társadalomföldrajzi jellemzésére kerítünk sort: a történeti és földrajzi áttekintés után minden jellemzőbb társadalomformáló elemet jellemzünk: településhálózat, népesség, infrastruktúra, lakáshelyzet, oktatás, kultúra, egyházak és gazdaság vonatkozásában. Ezt követi a megyei adatbázis eredményeinek ismertetése az összesített statisztikai adatsorok után az egyes komparatív szempontokat (településtipológiai különbségek, területi különbségek, profit és non-profit intézmények különbségei) érvényesítve. Ezen túlmenően azonban empirikus (bár másodelemzési) elemnek tekinthető az értekezésben a megyeszékhelyek felnőttoktatási atlaszának bemutatása, valamint a 2001. évi CI. felnőttképzési törvény által előírt felnőttképzési szervezetek adatbázisa alapján készített összesítés is.

Az ország felnőttoktatási atlaszának létrehozását célzó kutatás **első fázisában** a megyeszékhelyek felmérésére került sor, a kutatás vezetői: Heribert Hinzen, a Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodájának igazgatója és Koltai Dénes, a Pécsi Tudományegyetem FEEFI igazgatója voltak. A kutatás során Budapesten egy kutató egy-két kerületet vállalt, míg a többi megyeszékhelyet egy-egy fő egyedül térképezte fel, így jelentős (40 fős) kutatócsoport alakult a közreműködőkből. A kutatók egyetemek és főiskolák főként végzős hallgatói, valamint fiatal oktatói köréből kerültek ki. A szerző ebben a fázisban Eger városának feltérképezésében vett részt.

A **második fázis** kísérleti példaként a Debreceni Egyetem BTK művelődési és felnőttképzési menedzser szakos hallgatói segítségével elkészítettük Hajdú-Bihar megye városainak felnőttoktatási atlaszát a megyeszékhely kivételével (amelyről már elkészült a vizsgálat az említett első fázisban, és összesítő tanulmányban is szerepelnek az eredményei). 1998 novembere és 1999 decembere között elkészültek a felmérések, amelyeket öt végzős hallgatóval folytattunk le. Konkrétan a megye összes (16) városát feltérképeztük, valamint a megyeszékhely adatait is nyomon követtük, kiegészítettük, módosítottuk. A 16 egyéb városból egyben (Létavértes) egyáltalán nem találtunk felnőttoktatási intézményt, egy másik városban (Nyíradony) pedig a talált egyetlen intézmény vezetője nem vállalta az interjút. Így 14 város esetén rendelkezünk a felnőttoktatási intézményekről adatokkal. Ezt kiegészítve 2000 szeptembere és 2001 augusztusa között két évfolyam (közel 50 fő) munkájaként Hajdú-Bihar megye falvait is felmértük (65 település). Ezek közül 14 faluban találtunk felnőttképzési intézményt, összesen 17 darabot. Több intézménnyel rendelkezik Földes (három darab) és Biharnagybajom (két darab), a többi 12 faluban (Báránd, Csökmő, Hajdúbagos, Hajdúsámson, Hosszúpályi, Kaba, Komádi, Nyírábrány, Nyíracád, Sárrétudvari, Szerep, Vámospercs) egy-egy intézményt találtunk. Ezáltal a megye összes (1 megyeszékhely + 16 egyéb város + 65 falu, összesen 82) települését feltérképeztük és összesen 158 intézményt találtunk.

Az azonos minta alapján készülő települési kutatások jó alapot jelentettek az **összehasonlítás**hoz és ennek lehetőségeit igyekeztünk több oldalról is érvényesíteni. A komparatív szemléletet tekintve például vizsgálhatóvá vált, hogy településtípusonként csoportosítva az intézményeket, milyen különbségek figyelhetők meg a megyeszékhely, az egyéb városok és a falvak intézményei között. Másik összehasonlítható szempont lett a megyében jellemző területi ellentét: a hajdúsági és bihari térség közötti különbségek hogyan

figyelhetők meg a felnőttoktatási intézmények kapcsán. A bihari térségben fele akkora területen másfélszer annyi település található, bár ezek jelentős része falu alacsony lakosságszámmal (átlagosan kb. 1900 fő/falu). A hajdúsági térség pedig erősen városiasodott, ami még országos átlagban is jelentkezik (v. ö. Beluszky 1999:312). Magas lakosságszámát és népsűrűségét azonban elsősorban a megyeszékhelynek köszönheti, bár egyértelműen sok városa és ennek viszonylatában kevés falva van. Ezeket a különbségeket erősen visszatükrözi a talált felnőttoktatási intézmények száma is, különösen a bihari térség településszáma és intézményszáma közötti összefüggésben. A lakosságszám tekintetében már kisebb a különbség: a bihari térségben 4464 lakosra jut egy intézmény, míg a hajdúsági térségben 4236 lakosra (a megyei átlag 4279 lakos/intézmény). A harmadik komparatív szempont, amelyet érdemesnek tűnt alkalmaznunk: a profitorientált és a non-profit intézmények jellemzőinek vizsgálata. Ezt a választást indokolta, hogy igen magas, több mint 70%-os az aránya a felmért intézmények között a non-profit jellegűeknek. Mondhatni, hogy napjaink Hajdú-Bihar megyei felnőttképzési arculatának képét ez jelentősen meghatározza. Ezért külön megvizsgáltuk, hogy ezek az intézmények milyen jellemzőkkel illethetők.

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

1. **A továbbképzési piac Magyarországon dinamikusan fejlődik** – a növekvő igények, a sokasodó ajánlatok és az őket közvetítő intézmények által –, amit nem csupán a FOA kutatásai igazolnak. A politika és a kormányzás feladata képzéspolitikai kérdések eldöntésével és törvényes szabályozással megteremteni a keretet, amely szerkezetileg a felnőttképzési szektort egy egész életen át tartó tanulás formájába tudja önteni (Hinzen 2000:115). Ezt a feladatot teljesíti a felnőttképzésről szóló törvény és az ezzel kapcsolatosan létrehozott felnőttképzési nyilvántartás, amelynek aktuális, 2004. év végi adatait elemezzük az értekezés összegző fejezetének első részében.
2. Azonban mindez nem elég: ahol nincs **befektetés az oktatásba** és a képzésbe, ott a társadalom nem tud feltételeket teremteni a gazdasági és emberi erőforrás folyamatos fejlesztéséhez. Így tehát áttörés csak az oktatás fejlesztésével érhető el (Samuelson 2000:527). Az ehhez kapcsolódó új jelenségeket és tendenciákat az utolsó egységben próbáljuk összefoglalni, bár ezeket hosszas lenne részletesen taglalni: a felnőttoktatás rendszere folyamatos átalakuláson és fejlődésen megy keresztül 1989 óta, és ehhez a 2001. évi törvény újabb lendületet adott.
3. A kutatásaink során kirajzolódott a **munkanélküliség felnőttnevelési értelmezése**. Azt tapasztaltuk, hogy az empirikusan vizsgált térségben (Hajdú-Bihar megyében) élők jobban túlélnek a foglalkoztatási krízist, mint az ország más részein élők. Ennek okát keresve világhíhatunk rá az úgynevezett társadalmi tőke (Bourdieu 1998; Coleman 1998) jelentőségre, és ezáltal arra, hogy ebben a térségben nem elég felnőttképzésről és felnőttoktatásról beszélni, hanem itt a felnőttnevelési értelmezés állja meg a helyét: az embereknek az ismereteken túl más szükségleteik is vannak, így a kapcsolatteremtés, a helyzetbe hozás, a közösségépítés.
4. A tőkeelméleteket vizsgálva látható, hogy a tőke anyagi formában és elsajátított (inkorporált) formában egyaránt létezik. Felhalmozásához időre van szükség és egyfajta fennmaradási tendenciát jelez (Bourdieu 1998). A gazdasági és a kulturális tőke létét is figyelembe véve kutatásunk kapcsán a térségben a **társadalmi tőke** bizonyult a legfontosabbnak, amely bizonyos feltételek mellett ugyancsak gazdasági tőkévé konvertálható, zömében „*az egy csoporthoz való tartozáson alapul*” (Bourdieu 1998:165-166): társadalmi kapcsolataink révén jutunk hozzá, így nagysága függ azon kapcsolatok hálójának kiterjedésétől, amelyeket az egyén mozgósítani tud és azon tőke

nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll. Ha valaki egy csoport delegáltja, nemcsak saját személyes súlyát veti latba egy ügy érdekében, hanem csoportja hatalmát is. Ez a társadalmi tőke az emberek közötti viszonyokból fakad (Coleman 1998).

5. Társadalmi tőkét alkothatnak az egyének számára különböző erőforrások, amelyek tekintetében Hajdú-Bihar megyében erősebben élnek a behajtható kötelezettségek, kiszámíthatók az elvárások, jól működnek az informális információcsatornák is és a normarendszer is konzervatívabb. Ez főként abból fakadhat, hogy városhiányos térség, egységnyi területen kevesebb ember él, és így az ismertség elve dominánsabb (v. ö. Beluszky 1999). A térség lakóinak rendelkezésére áll ez az úgynevezett társadalmi tőke, amely elviselhetőbbé teszi számukra a problémákat, így a munkanélküliséget is: az őket körülvevő családi, baráti, szomszédsági közösség átsegíti őket a nehézségeken, tudják, hogy számíthatnak rájuk és nem hagyják őket magukra (v. ö. Coleman 1998:14-17).

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bajusz, Klára – Hinzen, Heribert – Horváthné Bodnár, Mária (1999): Magyarország városainak felnőttoktatási atlasza. In: *Kultúra és Közösség*, 1998/4-1999/1. szám, 61-81. p.
- Belanger, Paul (1999): A felnőttoktatás új politikai környezete. In: *Educatio*, tavaszi szám, 108-114. p.
- Beluszky, Pál (1999): *Magyarország településföldrajza*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó
- Benedek, András – Csoma, Gyula – Harangi, László (főszerk.) (2002): *Felnőttoktatási és -képzési lexikon*. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság – OKI Kiadó – Szaktudás Kiadó Ház
- Bergen, Marinus von (1972): *Pedagogische intervention*. (Pedagógiai beavatkozás.) Freiburg, (k. n.)
- Bohn, Herbert – Schumann, Christine – Stang, Richard (szerk.) (1996): *Nyelvek*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 7. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- Bourdieu, Pierre (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel, György – Szántó, Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest., Aula Kiadó, 155-176. p.
- Coleman, James (1998): Társadalmi tőke. In: Lengyel, György – Szántó, Zoltán (szerk.): *Tőkefajták. A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula Kiadó, 9-54. p.
- Csiby, Sándor (főszerk.) (1987): *Felnőttoktatási kislexikon*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Durkó, Mátyás – Szabó, József (2000): Az ezredforduló andragógiája. In: Filla, Wilhelm – Gruber, Elke – Hinzen, Heribert – Jug, Jurij (szerk.): *A felnőttképzés története Közép-Európában: A II. világháborútól az ezredfordulóig*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 7. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 28-42. p.
- Harangi, László – Hinzen, Heribert – Sz. Tóth, János (szerk.) (1998): *Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról*. [Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés sorozat 4. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája

- Hinzen, Heribert (1997): *Kutatási projekt javaslat: Budapest és a 18 többi megyeszékhely felnőttoktatási atlasza*. Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája
- Hinzen, Heribert (2000): Institutionen auf dem Weiterbildungsmarkt ungarischer Städte. Eine zweite Auswertung der Ergebnisse. (Intézmények a magyar városok továbbképzési piacán. Az eredmények második kiértékelése.) In: Uő: *Ungarische und deutsche Erwachsenenbildung. Europäische Partnerschaft und internationale Zusammenarbeit*. (A magyar és a német felnőttoktatás. Európai partnerség és nemzetközi együttműködés.) [Internationale Perspektiven der Erwachsenenbildung 25. (A felnőttképzés nemzetközi perspektívái sorozat 25. kötet.)] Bonn, Institut für Internationale Zusammenarbeit des Deutschen Volkshochschul-Verbandes e. V. , 105-118. p.
- Kozma, Tamás (2000): *Regionális együttműködések a harmadfokú képzésben*. [Educatio füzetek sorozat 227. kötet.] Budapest, Oktatókutató Intézet
- Mészáros, István (1981): *Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777 között*. Budapest, (k. n.)
- Samuelson, Paul Anthony (2000): *Közgazdaságtan*. Budapest, KJK-Kerszöv
- Zocher, Doreen (1996): *Weiterbildung Atlas (WBA) von Cottbus*. (Cottbus város továbbképzési atlasza.) (Szakdolgozat.) (Témavezető: Jörg Knoll.) Lipcse, Lipcsei Egyetem
- Zrinszky, László (1996): *A felnőttképzés tudománya. Bevezetés az andragógiába*. (Budapest), OKKER Oktatási Iroda

A SZERZŐNEK A DOLGOZAT TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓI

1998. *Az ifjú felnőttek és rugalmas munkaerőpiaci képzésük.* In: Maróti, Andor – Rubovszky, Kálmán – Sári, Mihály (szerk.): A magyar felnőttoktatás története. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 18. kötet.] Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéke – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, 236-241. p.
1999. *Felmérés Eger város felnőttképzéséről.* In: Educatio, tavaszi szám, 173-181. p.
2001. *Az andragógia oktatása és kutatása a magyar felsőoktatásban.* In: Basel, Péter – Eszik, Zoltán (szerk.): A felnőttoktatás kutatása. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 26. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Oktatáskutató Intézet, 105-118. p.
2001. *Az andragógia oktatása és kutatása a magyar felsőoktatásban.* (Másodközlés.) In: Kultúra és Közösség, IV. szám, 167-174. p.
2001. *A non-profit szervezetek Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében.* In: Művelődés – Népfőiskola – Társadalom, téli szám, 6-7. p.
2002. *A Felnőttoktatási Atlasz kutatás Magyarországon.* In: Horváthné Bodnár, Mária (szerk.): Partnerség az élethosszig tartó tanulásért. Az európai modernizációs folyamatok a magyar felnőttoktatásban. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 27. kötet.] Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, 85-92. p.
2002. *Településtipológiai különbségek Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében.* In: B. Gelencsér, Katalin – Pethő, László (szerk.): Közművelődés és felnőttképzés. Írások Maróti Andor 75. születésnapjára. Budapest, Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány, 114-122. p.
2003. *Felnőttképzési tanulmányok a felsőoktatásban.* (Társszerző: Barta, Dóra.) In: Művelődés – Népfőiskola – Társadalom, téli szám, 6. p.

A SZERZŐNEK A DOLGOZAT TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ KONFERENCIA ELŐADÁSAI

2000. *Adult education in towns of Hajdú-Bihar county.* (Felnőttképzés Hajdú-Bihar megye városaiban.) In: *Erwachsenenbildung in Zentraleuropa an Universitäten und Forschungseinrichtungen. Entwicklung, Veränderungen und Perspektiven.* (Felnőttképzés Közép-Európában az egyetemeken és a továbbképző intézményekben. Fejlődés, változások és perspektívák.) VI. Symposium Geschichte der Erwachsenenbildung in Zentraleuropa. (VI. Közép-európai Felnőttképzési Szimpózium.) Pécsvárad
2001. *The appearance of areal differences in the Hajdú-Bihar county's institutional system of adult education.* (Területi különbségek megjelenése Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében.) In: Katus, Jozef (ed.): *Globalisation and regional development.* (Globalizáció és regionális fejlődés.) European Symposium of Volunteer Association 2001. Conference. (Önkéntes Szervezetek Európai Szövetsége, 2001. évi Konferencia.) Poland, Potok Zloty
2001. *Településtipológiai különbségek Hajdú-Bihar megye felnőttoktatási intézményrendszerében.* (Poszter.) In: *Az értelem kiművelése.* I. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, MTA, október 25-27.
2002. *Egy megyeszékhely (Debrecen) felnőttoktatási intézményrendszere.* (Társszerző: Nagy, Melinda.) (Poszter.) In: *A tudásalapú társadalom pedagógiája.* II. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, MTA, október 24-26.
2003. *A felnőttképzés intézményrendszere Hajdú-Bihar megyében.* (Társszerző: Nagy, Melinda.) (Poszter.) In: *Az európai tanulási tér és a magyar neveléstudomány.* III. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, MTA, október 9-11.
2004. *Az ifjú felnőttek magyarországi helyzete.* (Társszerző: Tátrai, Orsolya.) (Poszter.) In: *Tanulás, kommunikáció, nevelés.* IV. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, MTA, október 20-22.